

Самбор М. А.,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України,
начальник сектору моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної поліції в Чернігівській області,
депутат
Прилуцької районної ради Чернігівської області,
голова
Первинної профспілкової організації
Прилуцького ВП ЧОО ПАП ОВС України
ORCID: 0000-0002-0446-3892

ФУНДАМЕНТАЛІЗМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: НАРАТИВИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ

FUNDAMENTALISM OF RIGHTS AND HUMAN FREEDOM IN THE CONDITIONS OF WAR: NARRATIVES AND THE NEED TO RECONSIDER

Права, свободи та інтереси – це невичерпне джерело знань, досвіду та розвитку людства. Всебічність досліджень цього предмету правових досліджень має досконало поєднувати минуле, сучасність та вказувати у майбутнє. Безапеляційним є необхідність взяття за базис досліджень прав, свобод та інтересів людини саме історико-правовий досвід, однак останній не повинен виключати врахування та відкидати інтелектуального прогресу і врахування новітніх підходів, нового бачення цих правових категорій у сучасному соціумі. Значна частина досліджень прав, свобод та інтересів звернена до історії та нормативно-правового регулювання цих категорій у сучасному світі. У статті обстоюється думка про необхідність перспективних досліджень, результати яких мають впроваджуватися у майбутньому, чим підкреслюється стратегічна і тактична мета таких досліджень. На прикладі особливостей правового регулювання прав, свобод та інтересів в умовах правового режиму воєнного стану в Україні відстоюється думка про необхідність завчасного планування наукових досліджень, особливостей правотворчості та законотворчості, передбачення правових наслідків.

Права, свободи та інтереси людини мають бути захищеними. Такий захист є результатом, перш за все, цілісної сформованої доктрини прав і свобод людини, яка має бути реалізованою у ідеях, традиціях, культурі народів і кожної окремої людини. Механізм захисту прав, свобод та інтересів людини, має збагатитися ефективним механізмом поновлення, котрий повинен являти собою єдність національних, міждержавних та міжнародних складових, що гарантуватимуть упевненість у непорушності загальнолюдських цінностей, не дивлячись на те, від кого і для кого може існувати загроза. Наголошується на важливості механізмів запобігання порушенню прав, свобод та інтересів людини у межах держави, на міждержавному (регіональному) та міжнародному рівнях.

Ключові слова: *права, свободи, інтереси, людина, правовий режим воєнного стану, правове регулювання.*

Rights, freedoms and interests are an inexhaustible source of knowledge, experience and human development. The comprehensiveness of research in this subject of legal studies should perfectly combine the past, the present and point to the future. The necessity of taking the historical and legal experience as the basis of studies of human rights, freedoms and interests is indisputable, but the latter should not exclude consideration and reject intellectual progress and consideration of the latest approaches, a new vision of these legal categories in modern society. A significant part of research on rights, freedoms and interests is directed to the history and legal regulation of these categories in the modern world. The article advocates the need for perspective research, the results of which should be implemented in the future, which emphasizes the strategic and tactical purpose of such research. Using the example of the peculiarities of legal regulation of rights, freedoms and interests in the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine, the need for early planning of scientific research, features of law-making and law-making, prediction of legal consequences.

Human rights, freedoms and interests must be protected. Such protection is the result, first of all, of a coherent doctrine of human rights and freedoms, which must be implemented in the ideas, traditions, and culture of nations and every individual. The mechanism for the protection of human rights, freedoms and interests should be enriched with an effective renewal mechanism, which should represent the unity of national, interstate and international components that will guarantee confidence in the inviolability of universal human

values, regardless of who and for whom there may be a threat. The importance of mechanisms to prevent violations of human rights, freedoms and interests within the state, at the interstate (regional) and international levels is emphasized.

Key words: *rights, freedoms, interests, person, legal regime of martial law, legal regulation.*

Постановка завдання. Цінності, можливості, запобігачі, засоби стримання держави від сваволі, джерела формування соціальної та правової політики, віхи та кордони втручання суб'єктів публічної адміністрації у приватно-правову сферу, критерії демократії та рівня розвитку суспільних відносин, суспільств та держав, елементи складу правовідносин та ще багато іншого – все це про права і свободи людини. У всьому цьому розмаїтті значень, місця та ролі прав, свобод неабияку роль останні відіграють під час формування правової, національної культури нації і народу, самоідентичності особистості. Незаперечним фактом є неймовірна кількість досліджень прав, свобод та інтересів людини, здійснені як у межах національних правових систем, так і на регіональному чи міжнародному рівнях у рамках філософських, культурологічних, педагогічних, соціологічних, юридичних наук, інших гуманітарних наук. Останнім часом права, свободи та інтереси стають безпосереднім чи дотичним предметом досліджень і у межах природничих наук, що вкотре підкреслює не лише невичерпність прав, свобод та інтересів, як джерела для наукового пошуку, а й визначення нових об'єктів у межах яких відбуваються новітні розвідки правових явищ.

Права, свободи та інтереси не мають кордонів, оскільки виходять за межі як національного простору суспільств і держав, виступаючи консолідуючим елементом на рівні духовному і моральному, оскільки притаманні всім сучасним теологічним дослідженням різних вір та віросповідань, конфесій тощо. Водночас з цим, права, свободи та інтереси, на наш погляд, слід характеризувати певним позачасовою, а подекуди і поза просторовою ознакою, на що вказує тривалий еволюційний шлях їх розуміння, використання здійснення та приналежності. Разом із цим вважаємо за необхідне відзначити, що права, свободи та інтереси зазнають темпорального впливу, зумовленого, перш за все, умовами та обставинами, які характерні для того чи іншого періоду розвитку людства, суспільства, державності та особистості. Численні наукові дослідження прав, свобод та інтересів мали б дати вичерпні відповіді на всі запитання, однак сучасність виявляє все нові і нові нерозкриті, недосліджені питання прав, свобод та інтересів.

Початок ХХІ ст. ознаменувався для країн світу і людства у цілому значними соціальними змінами, а подекуди і потрясіннями. Згадаймо лише терористичні атаки у США, ряд політико-правових та соціальних змін у азійському регіоні, зміни у політичному керівництві та зміни

курсу розвитку країн постсоціалістичного табору, прагнення країн та їх лідерів впливати на регіони, зміни у сферах впливу, не лише підштовхує, а й змушує переглядати питання прав, свобод та інтересів під призвою впливу на них соціально-політичних та правових обставин, що мають місце.

Україна, як молода демократична, соціальна, правова, незалежна та суверенна держава з багатовіковим досвідом державотворення, у центрі Європи шукає свій шлях прогресивного розвитку, намагаючись уникати негативного впливу минулого та всього того, що у сучасному асоціюється з авторитаризмом, тоталітаризмом, а іншими словами – спрямоване проти людини, свободи її буття та розвитку. Борючись за своє майбутнє український народ відстоював свої соціально-політичні, економічні, особисті права, свободи та інтереси у 2004 році під час Помаранчевої революції, 2013–2014 – реалізовував незбориму волю та інтерес прогресивного розвитку державності і суспільства за демократичним вектором. Натепер демонструє силу духу, волю кожного з нас на шляху відстоювання своїх прав, свобод та інтересів, як вільного народу, незалежної та демократичної держави, громадянина, який є єдиним джерелом влади у країні у боротьбі за свободу і незалежність України із зовнішнім агресором – рф. Право на самовизначення українського народу, його незалежність від інших держав має право на повагу, а суверенітет України, будь якої держави, повинні бути аксіомами у міждержавних відносинах.

Водночас, індивідуальні імперські амбіції окремих особистостей, які сконцентрували та утримують у своїх руках державну владу, несуть загрози не лише для окремих держав і народів, а й у цілому для світового правопорядку, оскільки піддають сумнівові його цінності, цінності людини, її прав, свобод та інтересів, демонструючи право і сили, нехтуючи фундаментальною правовою засадою – силою права.

У наслідок таких причин, з 24 лютого 2022 року в Україні йде повномасштабна війна, розв'язана військовою машиною країни агресора – рф. У наслідок таких протизаконних дій агресора, що містять чи не весь перелік складів кримінальних правопорушень, як за національним законодавством, так і ряду кримінальних правопорушень, що є об'єктом міжнародного кримінального трибуналу, порушено базові особисті (природні) права і свободи людини, не говорячи вже про громадянина, нехтуються соціальні та культурні права, політичні права, права народу та держави. Недарма, сьогодні Президент України, дипломати на міжнародному

рівні, правоохоронні органи – всередині України спрямовують свої зусилля на документування злочинів представників агресора, збір достатніх та допустимих доказів їх злочинних дій для забезпечення притягнення винних осіб за порушення прав і свобод людини до встановленої у цивілізованому світі юридичної відповідальності, як національними засобами (про що багато мовиться суддями Верховного Суду), так і у Міжнародному кримінальному суді.

Виділення невришених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Права, свободи та інтереси завжди перебувають у полі зору дослідників, не дивлячись на те, на що зміщується центр ваги у межах відповідного об'єкту та конкретизується предметом досліджень. На жаль, відсутність цілісної доктрини розвитку національної правової системи, наслідком чого є фрагментарність наукових пошуків, пошук безперешкодних шляхів здобуття наукових ступенів, призвела до того, що більшість досліджень являють собою ретроспективний аналіз особливостей правового регулювання, намагання надати пропозиції із вдосконалення окремих питань правового регулювання у межах вузького кола однорідних суспільних відносин. Разом із цим втрачений прогностичний підхід до розвитку правових явищ та прогнозування різних векторів їх розвитку, у тому числі прав, свобод та інтересів людини. Зокрема залишається малодослідженим питання використання, здійснення, охорони прав, свобод та інтересів в умовах особливих правових режимів, зокрема правового режиму надзвичайного стану та воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Права, свободи та інтереси були, є і залишаться невід'ємними елементами предмету наукових пошуків відомих вітчизняних учених, зокрема А.М. Колодія, А.Ю. Олійника, П.М. Рабиновича тощо. Водночас дослідження прав, свобод та інтересів, ядра їх недоторканності та меж переосмислення, алгоритмів системи національного та міжнародного захисту в умовах правових режимів надзвичайного та воєнного станів майже не розроблені, хоча зустрічаються поодинокі розвідки вказаного напрямку наукових пошуків. Нами започатковано дослідження вказаних питань [4; 5; 6; 7; 8; 9], однак порушені проблеми потребують системного, систематичного підходу з огляду на прогностику подій та передбачення розбудови системи прав, свобод та інтересів людини за будь якого розвитку соціальних подій як у окремо взятій країні, так і на планеті у цілому.

Виклад основного матеріалу. Дослідимо питання дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні в умовах військової агресії РФ.

Переконані у тому, що формування ієрархії прав, свобод та інтересів людини до певної міри збіднює саме призначення прав, свобод та інтересів. Хоча з іншого боку, можна вести мову про те,

що за прямого порушення права на життя людини, всі інші права втрачають будь яких їх змістовний сенс, коли, власне, немає носія цього права.

Безперечно, важко оцінювати діяння агресора та його військових представників, які незаконно увійшли на територію суверенної і незалежної держави – України, зі зброєю, і не просто зброєю, а зброєю, призначеною для масового знищення «живої сили», саме так називають людину – представники агресора, наприклад ті ж таки реактивні установки залпового вогню – «Град», «Смерч» тощо, а також танки, крилаті ракети, дрони-каміказе тощо. На нашу думку, такі діяння з боку агресора є вчиненням злочинів проти людяності – знищення цивільного населення незалежної країни, народу, який, реалізуючи своє право на самовизначення, створив незалежну і самостійну Україну, гідно розбудовуючи її відповідно до власної національної ідеї, міжнародного правопорядку, з власними традиціями і культурою та власним світосприйняттям та майбутнім.

Право на життя. Всі люди народжуються рівними, з рівними правами, свободами та можливостями. На жаль, в умовах війни, агресор нехтує цим правом, оскільки умисно прийшов на чужу для себе територію, територію незалежної держави, де умисно позбавляє громадян цієї країни їх життя. Вирізняючи цивільне населення і військових навіть у міжнародному праві сформувалися правила та звичаї війни, хоча сама війна – це обставина, яка з огляду на фактичні обставини, не має жодних правил. Натомість, безпідставно розстрілює окремих мешканців, сіл, селищ і міст, просто проїжджаючи вулицями населених пунктів вздовж свого шляху розстрілював з бойової техніки житлові будинки, осіб, які, на велосипедах, автомобілях, пішки поспішали у безпечні райони та місця. По собі агресор залишив окрім спустошення у населених пунктах та душах людей, ще й заміновані території: поля, луки, лісові насадження. У наслідок таких підступних дій на міні підірвалася родина медиків, яка поспішала на допомогу до рідних, людина, яка пішла у ліс за грибами, бо просто нічого не залишалось для харчування тощо. А масові вбивства та катування і знущання, які зазнали українці від військ агресора, мабуть, можемо порівняти лише з описами очевидців про катування під час окупації України у ході Другої Світової Війни.

Переконані, що світовий правопорядок має знайти дієві заходи його забезпечення, притягнення воєнних злочинів до відповідальності, яка не має і не може мати строків давності, чи будь яких виправдань.

Агресор нехтує нормами міжнародного гуманітарного права, коли не допускає представників Червоного Хреста, гуманітарні місії, чи свідомо розстрілює «гуманітарні коридори». У відповідь чується лише занепокоєння та глибока стурбованість, не дивлячись на те, що останні поряд

з іншим є моральним ставленням до проблеми, однак, політичні лідери не дослухаються до загальнолюдських цінностей. Як демонструє практика воєнних конфліктів, подібні гуманітарні місії мають вплив лише на тих учасників, які мають певну духовність, моральність. Подекуди відомо, що навіть забрати тіла наших воїнів немає можливості.

Право на свободу та особисту недоторканність охороняється як на національному законодавстві, так і у міжнародних та регіональних політико-правових документах, підписуючи які держави-учасниці взяли на себе відповідні зобов'язання. Так, у ст. 3 Загальної декларації прав людини [1] зазначається, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2] кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. Саме на регіональному Європейському рівні визначено винятки обмеження цього права. Норма ст. 29 Конституції України [3] зазначає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Вказана конституційна норма є прикладом імплементації світових демократичних цінностей у сфері прав і свобод людини.

Представники країни агресора, підписуючи вказані міжнародні угоди, взяли на себе зобов'язання перед людством та міжнародною спільнотою забезпечувати вказане право, а насправді грубо нехтують ним. Агресор нехтує правом на свободу та особисту недоторканність, коли переселяє українців з їх домівок, тим самим депортує їх, прагнучи асимілювати український народ. Грубо порушують право на свободу та особисту недоторканність українців, які залишаються гідними представниками свого роду і народу, зберігаючи автентичність українського народу, його традиції, мову, зокрема лише за те, що останні прагнуть зберегти свою духовність, позбавляючи волі українців, затримуючи їх без законних на те підстав. Це при тому, що у ст. 9 Загальної декларації прав людини наголошується, що ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Порушення вказаного права тісно пов'язано із дотриманням права на гідність, правом, яке за всіма національними та міжнародними доктринами є одним із непорушних прав і свобод людини. Однак, як свідчить практика агресора, для нього невідоме таке поняття, як «гідність», оскільки останні всіляко намагаються принижувати вільний український народ.

Право на власність (ст.ст. 13, 41 Конституції України, ст. 17 Загальної декларації прав

людини), є одним із фундаментальних прав не лише людини, а й суспільства та держави, незалежно від того чи це країна демократична, чи з антидемократичним устроєм. Змінюються форми права власності та підходи до зміни, набуття чи утримання у власності певної речі. Це не залежить від того чи це право приватної власності, чи право колективної, комунальної, державної чи іншої форм власності. Питання у тому, чи дотримується воно. Представники країни агресора всіляко демонструють свої цінності у цій сфері, коли викрадають, займаються мародерством всього, інакше це визначити неможливо. Коли викрадають електрочайники без підставок, коли розкрадають дитячі речі, коли крадуть будки для собак. На думку спадає єдиний висновок про відсутність будь яких демократичних, загальнолюдських, гуманітарних цінностей у представників агресора, які характерні не лише для розвиненого демократичного громадянського суспільства, а просто для особи з відповідною освітою, духовністю, моральністю.

Окремо зупинимось на соціальних правах людини, зокрема праві на працю (ст. 43 Конституції України, ст. 23 Загальної декларації прав людини). Українці у своєму домі не можуть працювати для українців, коли агресор перефільовує лікарні для надання послуг виключно військам агресора, позбавляючи можливості працювати в Україні. Відбувається позбавлення громадян усіх засобів соціального захисту, зокрема соціальних виплат.

Окремим вважаємо за необхідне виокремити право на чисте довкілля та його охорону, екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України). Події навколо Чорнобильської та Запорізької АЕС демонструють, що агресор навіть не уявляє наслідків своїх дій, що призводять не лише до локальної катастрофи чи катастрофи загальнодержавного рівня. Найменша аварія на АЕС є прямою загрозою для існування всього людства. З досвіду аварії на ЧАЕС відомо, що розпад окремих радіоактивних речовин сягає сотень тисяч!!! років, що загрожує існуванню людства на планеті.

Беззаперечним є позбавлення та пригнічення такого права, як право на свободу мирних зібрань (ст. 39 Конституції України, ст. 20 Загальної декларації прав людини, ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Це право, яке можна і слід розглядати не просто, як індивідуальне право людини, а й право народу на повстання агресорові, право, яке зміцнює колективну волю українського народу до перемоги, формує незламний дух українського народу та непорушну віру у майбутнє України і українського народу. Однак, сила і дух українського народу продемонстрували, що завдячуючи використанню та здійсненню права на свободу мирних зібрань простими мешканцями громад вдалося відвернути колони агресора, які

жодним чином не сподівалися на таку хоробрість чоловіків, жінок, дітей, які усвідомлюючи всю небезпеку ставали на захист української землі.

Не слід забувати й про порушення агресором особистого та сімейного життя, втручання в нього, недоторканності житла та інших володінь особи, свободи думки і слова, коли за підтримку українцями України агресор застосовує насилля, позбавляє суб'єктів здійснення їх права на свободу мирних зібрань, волі, застосовуючи жорстоки тортури.

Це лише окремі факти про порушення прав, свобод та інтересів людини в Україні, вчинені представниками країни агресора.

Висновки. Підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне зазначити, що права, свободи та інтереси людини мають бути захищеними. Такий захист, на наше переконання, є результатом, перш за все цілісної сформованої доктрини прав і свобод людини, яка має бути реалізованою у ідеях, традиціях, культурі народів і кожної окремої людини. Водночас, маємо зауважити, що механізм захисту прав, свобод та інтересів людини, має збагатитися ефективно дієвим механізмом поновлення, котрий повинен являти собою єдність національних, міждержавних та міжнародних складових, що гарантуватимуть упевненість у непорушності загальнолюдських цінностей, не дивлячись на те, від кого і для кого може існувати загроза.

У історії людства війни виступали підґрунтям для активних соціальних реформ, за результати

яких формувалися інститути, засоби, способи забезпечення миру, подолання кризових явищ, у тому числі й у сфері прав і свобод людини. На жаль, доля українців спонукає Україну виступити генератором формування міжнародного безпечного простору, оновлення і створення інститутів, здатних реалізовувати не лише політку, а й прикладні механізми захисту прав, свобод та інтересів людини, з дотриманням відповідного їх балансу, збереження безпечних умов буття та розвитку людства і кожної окремої особистості. Переконані, що дослідження прав, свобод людини в умовах військової агресії, зумовлені негативними фактами буття українського народу, сприятимуть утвердженню ефективного алгоритму їх гарантій, захисту та відновлення, які стануть взірцем для наслідування як у національному законодавстві демократичних країн, так і врахуванні такого досвіду у розбудові міжнародних інститутів захисту прав і свобод людини.

За озвучених умов відновлення прав і свобод людини неможливе без застосування до агресора, від осіб, які ухвалювали рішення про втручання у суверенітет і незалежність самостійної країни – України, до безпосередніх виконавців, які на українській території вчиняють злочини відносно українців, усіх без винятку осіб, які перебувають в Україні на законних підставах, у тому числі міжнародної кримінальної відповідальності. Думається, що саме за таких умов можливе відновлення балансу прав, свобод, обов'язків та відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#top (дата звернення: 28.12.2022).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.12.2022).
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top> (дата звернення: 28.12.2022).
4. Самбор М. Надзвичайний стан як умова обмеження права на свободу мирних зібрань. *Право України*. 2019. № 4. С. 183–195.
5. Самбор М.А. Право на свободу мирних зібрань в умовах воєнного стану. Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: ЧППБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2019. С. 263–265.
6. Самбор М. Права і свободи людини в умовах війни та правового режиму воєнного стану. Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 20 травня 2022 року) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. С. 188–192.
7. Самбор М.А. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: гарантії, охорона та захист. Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану : матеріали Регіональної науково-практичної конференції (Дніпро, 27 червня 2022 р.); укладачі : канд. юрид. наук, доц. Л. М. Сердюк, І. О. Смірнова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 20–25.
8. Самбор М.А. Грошове забезпечення та пенсія, як соціальні права поліцейських в умовах воєнного стану. Праця та її оплата, відпочинок в умовах війни: конституційні гарантії та раціональні можливості: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 18 листопада 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 54–63.
9. Самбор М.А. Право на свободу мирних зібрань в умовах реалізації карантинних заходів під час надзвичайної ситуації. Правові засади епідемічної безпеки: виклики та перспективи: матеріали інтернет-конференції (м. Полтава, 29 квіт. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 255–263.